

**ГЛУХІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

ВІСНИК

**ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 12

Глухів – 2008

ББК 74.58

В - 53

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 12 – Глухів: ГДПУ, 2008. – 244 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання молоді в навчальних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

Редакційна колегія:

Головний редактор: кандидат педагогічних наук, професор Курок Олександр Іванович.

Заступник: кандидат педагогічних наук, доцент Зінченко Володимир Павлович.

Секретар: кандидат педагогічних наук, доцент Каліш Валентина Антонівна.

Члени редколегії:

Артемова Любов Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор (Київський міжнародний університет);

Васін Юрій Григорович - кандидат педагогічних наук, професор (Глухівський державний педагогічний університет);

Вашуленко Микола Самійлович - дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор (Інститут педагогіки АПН України);

Вільчковський Едуард Станіславович – доктор педагогічних наук, професор (Глухівський державний педагогічний університет);

Волошина Ніла Йосипівна – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор (Інститут педагогіки АПН України);

Давиденко Галина Йосипівна – доктор педагогічних наук, професор (Глухівський державний педагогічний університет);

Загородня Людмила Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський державний педагогічний університет);

Зайцева Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський державний педагогічний університет);

Ковальчук Галина Василівна – кандидат педагогічних наук, професор (Глухівський державний педагогічний університет);

Курок Віра Панасівна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський державний педагогічний університет);

Семенов Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, доцент (Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України);

Сидоренко Віктор Костянтинович – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор (НПУ ім. М.П.Драгоманова);

Собко Валентина Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський державний педагогічний університет).

Бірюк Людмила Яківна - кандидат педагогічних наук, доцент, (Глухівський державний педагогічний університет).

Затверджено Вченою Радою Глухівського державного педагогічного університету (протокол №3 від 18 листопада 2008 р.).

Затверджено ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України від 30 червня 2004 р. №3 – 05/7).

Адреса редакції: Глухівський державний педагогічний університет, вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська область, 41400

ISBN 966-376-054-0

© Глухівський державний педагогічний університет

сприйняття світу. Він повинен володіти арсеналом педагогічних умінь та навичок для творчого використання можливостей естетико-гуманітарного потенціалу природничих дисциплін, ефективно проводити інтегровані уроки, організовувати позаурочну роботу.

Підліток повинен навчитися сприймати розумом і серцем одне: кожного дня людина починає осягати зміст свого життя, коли їй вдається хоча б крок на шляху творчого пошуку, коли вона починає випробувати ні з чим не порівнянне фізичне і духовне відчуття радості з приводу створюваного нею предмета. Учень повинен знати, що усвідомлюючи свою участь у культурному збагаченні світу, людина починає розуміти зміст свого права на саме життя.

Таким чином, без цілеспрямованої, глибоко продуманої системи формування естетичного світосприйняття неможливо виховати духовно розвинену особистість з творчим ставленням до життя як до найвищої цінності. Тільки на основі сформованого загальнокультурного рівня підлітків складаються умови для розвитку естетичної свідомості, спрямованості на сприйняття та оцінку прекрасного й виразного в навколишньому середовищі.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у детальній розробці проблеми гуманітаризації природничих дисциплін на основі створення інтегрованих курсів, у які було б включено питання формування естетичного світосприйняття підлітків; спеціального вивчення потребує проблема розвитку естетичного світосприйняття старшокласників у процесі вивчення природничих дисциплін.

Література

1. Пустовіт Г.П. Психолого-педагогічний аспект взаємодії особистості з навколишнім середовищем. // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 53–59.
2. Рожина Л.Н. Развитие эмоционального мира личности: Учеб.-метод. пособ. – Минск: Университет, 1999. – 257 с.
3. Степанюк А. Про світоглядні орієнтири сучасної молоді. // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 6–9.
4. Тарасенко Г.С. Естетико-екологічна культура вчителя як особистісний і педагогічний феномен // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 141–150.
5. Юзвак Ж.М. Естетичні фактори духовного розвитку особистості. – К.: Знання, 1999. – 115 с.

Резюме

В статье раскрыты некоторые пути профессиональной подготовки будущих учителей природоведческих дисциплин к изучению уровней сформированности у подростков эстетического мировоззрения; представлена педагогическая технология формирования эстетического мировоззрения подростков в процессе изучения природоведческих дисциплин.

Ключевые слова: социокультурная и природоведческая традиция, эстетическое мировоззрение, эстетически-ценностные ориентации, интегративные курсы.

Summary

The article shows the ways of training the natural sciences future teachers for the work aiming at the investigation of the teenagers aesthetic world perception level. Pedagogical technology of forming the aesthetic world perception in the process of studying the natural science is suggested.

Key words: sociocultural and natural tradition, aesthetic world perception, integral courses.

УДК 378.014 (09)

Л.В. Задорожна-Княгницька, О.А. Голюк

РОЗРОБКА ТЕОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ПРАЦЯХ М.І.ДЕМКОВА

У статті розглядається питання сутності та складових педагогічної майстерності, розкритих у науково-педагогічних творах викладача Глухівського вчительського інституту 1874–1917 рр. М.І.Демкова. Розкрито специфіку поглядів освітнього діяча на напрями педагогічної майстерності.

Ключові слова: педагогічна майстерність, мистецтво здійснення педагогічної діяльності, складові педагогічної майстерності, напрями педагогічної майстерності, енциклопедизм, педагогічна техніка, педагогічний такт.

Інтеграція України в європейський світовий простір та реформування у зв'язку з цим системи освіти спонукають до переосмислення професійної підготовки майбутніх учителів. Висуваючи нові вимоги до педагогічних кадрів, ЮНЕСКО наголошує на необхідності підвищення якості їх підготовки, ґрунтовного озброєння основами педагогічної майстерності, що забезпечить конкурентоспроможність випускників вищих педагогічних закладів на ринку праці.

Йдеться про підготовку педагогічних працівників нової генерації, творчих фахівців, педагогів–майстрів, які володіють інноваційними технологіями, усвідомлюють значення професійних знань та вмінь у контексті соціокультурного простору. Невипадково Національна доктрина розвитку освіти, Концепція загальної середньої освіти (12–річна школа) актуалізує проблему професійної майстерності та професійної придатності сучасного вчителя.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів приділялася значна увага і в сучасному, і в історичному контекстах. Питання філософії та педагогічної освіти висвітлено в працях В.П.Андрущенка, О.В.Глузмана, С.У.Гончаренка, І.А.Зязюна, В.Г.Кременя, В.І.Лугового та ін. Професійну підготовку в системі вищої освіти досліджували О.О.Абдулліна, А.М.Алексюк, Я.Я.Болюбаш, О.А.Дубасенюк, В.С.Заслуженюк, О.М.Пехота, О.І.Піскунов, О.М.Семенов, В.О.Сластьонін. Ґрунтовний аналіз проблеми формування та розвитку професійної майстерності, творчості вчителя здійснено в дослідженнях Є.С.Барбіної, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєвої та ін.

Одним із шляхів розв'язання проблеми формування педагогічної майстерності майбутніх учителів є звернення до національного історичного досвіду. Його ґрунтовне вивчення, об'єктивний аналіз, оцінка та творче використання сприятимуть впровадженню кращих надбань педагогічної думки минулого в сучасну теорію та практику, дасть змогу позитивно впливати на модернізацію змісту професійно–педагогічної підготовки вчителя для української школи.

Важливим внеском в історію педагогіки є аналіз історичного досвіду України в галузі підготовки вчителя в системі вищої освіти. Особливої уваги заслуговують праці Л.П.Вовк, Н.М.Дем'яненко, С.Т.Золотухіної, В.К.Майбороди, С.О.Нікітчиної, Ф.Г.Паначина, О.В.Сухомлинської та ін. Окремим аспектам підготовки вчителів в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. присвячені наукові розвідки К.Б.Авраменко, М.М.Барної, Ю.П.Болотіна, І.П.Важинського, В.Б.Вишківської, М.В.Донченка, Л.І.Кацової, В.Ю.Ковальчука, О.А.Лавріненка, Н.С.Матвійчук, М.М.Окси, Є.П.Степановича, Л.І.Тимчук та ін. Проблему підготовки педагогічних кадрів на прикладі окремих закладів детально розглянуто в дисертаційних роботах Н.М.Дем'яненко, Г.Т.Кловак, Т.Б.Слободянюк, Т.А.Стоян, Т.О.Косінової, Т.О.Дороніної С.М.Коляденко.

Важливим у цій площині є звернення до діяльності та педагогічної спадщини Глухівського вчительського інституту як одного з перших вищих навчальних педагогічних закладів України.

Творче використання прогресивних ідей викладачів інституту, історичного досвіду діяльності навчального закладу сприятиме подоланню суперечностей між існуючим рівнем професійно–педагогічної підготовки вчителів та зростаючими вимогами суспільства до особистості вчителя, його професійної майстерності, традиційною системою підготовки педагогічних кадрів та соціокультурними перетвореннями в Україні.

Окремі аспекти діяльності Глухівського вчительського інституту 1874–1917 рр. висвітлено у працях С.Т.Золотухіної, Т.А.Ільїної. Однак педагогічна спадщина викладачів інституту залишається практично невідомою для сучасних дослідників.

Метою даної публікації є ознайомлення широкого загалу науковців з ідеями педагогічної майстерності, висунутими та розробленими викладачем Глухівського вчительського інституту 1874–1917 рр. М.І.Демковим.

Завдання:

1. Проаналізувати зміст поняття „педагогічна майстерність” та її складових, висвітлених у педагогічних працях М.І.Демкова.
2. Розкрити специфіку поглядів М.І.Демкова на напрями педагогічної майстерності як “окремі педагогічні мистецтва”.

За час роботи в Глухівському вчительському інституті з 1874 по 1902 рр. науковець, природознавець, історик, викладач педагогіки та історії педагогіки, Михайло Іванович Демков написав та опублікував близько 40 педагогічних праць, які в 1909–1914 рр. об'єднав у підручниках “Курс педагогіки” та “Курс історії педагогіки”, що пізніше тричі перевидавались. Серед них наступні: “Общее образование и его цели” (1884), “Педагогические статьи для ученической библиотеки Глуховского учительского института от автора”(1890), “Педагогическая и философская подготовка учителей средних учебных заведений” (1891), “Про ход урока и дух преподавания” (1891),

“О принципах науки воспитания” (1891), “О самообразовании учителя” (1892), “Законы и правила педагогики” (1892), “Педагогические правила и законы” (1898), “Об идеалах воспитания” (1898), “О гипотезах и теории, их историческое и современное значение” (1900) та ін.

Великого значення в цих та ряді інших науково-педагогічних праць М.І.Демков відводив розгляду педагогіки як науки та мистецтва одночасно, що було характерним для прогресивних педагогів другої половини XIX ст. (О.В.Духнович, К.Д.Ушинський, С.І.Миропольський та ін.). Визначаючи педагогіку як науку про виховання і навчання, він розмежовував її на “теоретичну” й “практичну”. Завданням теоретичної М.І.Демков вважав систематичний всебічний опис та обґрунтування принципів, правил та законів виховання та навчання підростаючого покоління, практичної – дослідження та вивчення дії педагогічних правил і законів у різноманітних навчально-виховних ситуаціях, поглиблення цих понять та збагачення їх новим змістом.

Таким чином, педагогіка не лише містить у собі методологічну основу та науковий апарат (об’єкт, предмет, цілі, завдання), а й уособлює кожний окремо взятий стиль діяльності педагога, від якого повною мірою залежить успіх виховної справи. Педагог вважав, що жодна з існуючих наук (окрім медицини) не має такої специфіки. Це значить, що педагогіка не є “чистою” наукою: “Вона завжди жива, діяльна, й її дія неповторна в кожному конкретному випадку, – а це особливе, душевне мистецтво” [7, 112].

Високо оцінюючи таке мистецтво і розкриваючи його роль у процесі формування особистості, М.І.Демков характеризував його як “вище”, “найбільш значуще”, “найшляхетніше”. Його покликання – попередити і захистити покоління від помилок попередніх поколінь, поліпшити ставлення людини до самої себе, до природи та оточуючих речей.

Розгляд педагогіки як виховного мистецтва створив необхідність вирішення питання підготовки вчителя, який би досконало ним володів, розробки теорії педагогічної майстерності, як вищого мистецтва здійснення педагогічної діяльності (М.І.Демков).

Складовими педагогічної майстерності М.І.Демков вважав професійні знання, особисті якості вчителя та педагогічний такт.

Відстоюючи думку про необхідність гарної освіти як складової професійної майстерності кожного вчителя, педагог наголошував на енциклопедизмі та різнобічності професійних знань. Він вважав, що педагог-майстер має знати не лише свій предмет викладання, а й основи усіх наук, що мають хоча б найменше відношення до справи виховання та навчання.

Необхідність вивчення природничих наук (анатомії, фізіології, патології, зоології, ботаніки, мінералогії, геології) в учительському інституті М.І.Демков пояснював тим, що знання цих наук формують світогляд вчителя, розуміння закономірностей виникнення та розвитку цивілізацій, природи взагалі та людської природи зокрема. Історико-філологічні науки (філософія, психологія, етика, історія) є ключовими для формування принципів та методів виховання і навчання.

Значення філософії у формуванні педагогічної майстерності учителя педагог вбачав у визначенні нею ідеалів виховання, формулюванні його кінцевої мети, обґрунтуванні сутності духовного життя людини, її морального обов’язку, самозречення, самовладання, справедливості. “Оскільки філософія надає могутній поштовх розвитку науки, мистецтва і суспільного життя, то їх засобами вона впливає на виховання”, – зазначав М.І.Демков [7, 119].

Не менш важлива для формування педагогічної майстерності й психологія: вона розкриває умови досягнення виховної мети та правильного використання виховних засобів, надає змогу доцільно розподіляти виховні зусилля та створювати найбільш доцільні засоби виховного впливу, а також сприяє виробленню та удосконаленню способів оцінки особистості вихованця.

Етика важлива тим, що вона визначає напрямок розвитку людського життя, розкриває норми діяльності особистості. В контексті етики педагогіка розв’язує питання морального обов’язку, відповідальності та зобов’язань.

Естетика як наука про прекрасне озброює виховне мистецтво не лише знанням законів творення краси, але дає міцні засади для розвитку особистості: її почуттів, світосприйняття, ставлення до мистецтва, природи, оточуючого життя.

Історію М.І.Демков вважав необхідною складовою професійної підготовки вчителя тому, що вона уособлює в собі народно-педагогічні ідеї та ідеали, на яких має будуватись справжнє народне виховання. “Наука виховання без її історії – те саме, що й будівля без фундаменту”, – стверджував педагог.

Наголошуючи на необхідності енциклопедичної освіти для будь-якого вчителя, М.І.Демков, проте, був далекий від думки, що саме енциклопедизмом визначається успіх професійної діяльності.

Він переконаний: "Поряд з науковою освітою вчитель зобов'язаний відзначатися відповідним моральним розвитком" [1, 203].

Високі моральні якості педагога викладач Глухівського інституту розглядав через призму християнських доброчинностей. Тому основними рисами педагога–майстра вважав мудрість, любов до професії та до дітей, доброту, волю та витримку, терпіння, сумлінне виконання професійних обов'язків.

У педагогічній діяльності почуттю любові М.І.Демков відводив особливу роль, вважаючи її необхідною умовою правильних взаємин між вихователем та вихованцями. Він переконаний: "Скрізь, де дитина знаходить любов, вона стає доброю і сильною". На думку великого гуманіста, дитячої любові можна досягти лише за наявності любові наставника до дітей. Проповідник християнської любові до ближнього, М.І.Демков виявив себе людинолюбцем з великим, щирим серцем: "Люби дітей щиро, і діти полюблять тебе.... Вчитель повинен не лише любити дітей, а й разом з тим любити істину і добро, намагатися вселяти до них любов і в дітей" [8, 178].

Любов є основою "твердого характеру" вчителя, що має містити не лише високі моральні якості, але й вміння володіти собою, бути терплячим та поміркованим. З цими якостями тісно пов'язаний педагогічний такт, що розглядався М.І.Демковим як важлива складова педагогічної майстерності.

У книжці "Начальная народная школа, ее история, дидактика и методы" М.І.Демков зазначав, що учитель у вищій мірі повинен володіти педагогічним тактом, який виробляється не лише на ґрунті морального і розумового розвитку, але й на ґрунті тонкої душевної організації й спостережливості. Основою педагогічного такту є розуміння вчителем обставин дитячого вчинку, вміння підмічати неістотне, обережність та проникливість.

У ряді своїх робіт М.І.Демков переконливо довів, що педагогічний такт та особисті якості вчителя відіграють у педагогічній діяльності дуже важливу роль, однак лише в поєднанні з широкими загальними та педагогічними знаннями вони складають міцну основу професійної майстерності вчителя.

Аналіз науково–педагогічних праць М.І.Демкова виявив своєрідність поглядів їх автора у висвітленні питання напрямів педагогічної майстерності, що загалом ще не було притаманне педагогам–дослідникам другої половини XIX – початку XX ст. Він вважав, що багатоманітність педагогічної діяльності обумовлює різні прояви педагогічної майстерності, що отримали назву "окремі педагогічні мистецтва":

- "дидактичне мистецтво";
- "мистецтво постановки запитань";
- "мистецтво виховного впливу";
- "мистецтво використання заохочень та покарань";
- "мистецтво оцінювання дитячих відповідей" тощо.

Кожний з названих напрямів педагогічної майстерності вимагає наявності в учителя власного педагогічного почерку, своєрідної манери викладати, говорити, використовувати жести та міміку, організовувати та здійснювати спілкування, триматися перед аудиторією. Ці вміння об'єднані сучасними дослідниками педагогічної майстерності в педагогічну техніку.

Порівнювально–історичний аналіз наукових праць М.І.Демкова виявив у його роботах раннього періоду (1892–1898 рр.), тенденцію до розгляду педагогічної техніки у складі особистих якостей педагога та її тлумачення як окремої складової педагогічної майстерності у більш пізніх роботах (1899–1902 рр.). Педагогічної технікою викладач Глухівського інституту називав досконале володіння тілесним апаратом, на основі якого виробляється власна манера професійної поведінки.

Ця манера лише частково є вродженою. Здебільшого вона виробляється на ґрунті міцних професійних знань та психолого–педагогічних умінь, високих моральних якостей та схильності до учительської діяльності, педагогічного такту.

Таким чином, проблема педагогічної майстерності займала значне місце у науковій діяльності викладача Глухівського вчительського інституту М.І.Демкова. Вивчення та творче використання його ідей є важливою умовою розробки сучасної теорії педагогічної майстерності.

Література

1. Демков М.И. Начальная народная школа, ее история, дидактика и методика.–Глухов, 1898. – 329 с.
2. Демков М.И. О принципах науки воспитания// Педагогический сборник.– 1898.–№9.– С.20–36.
3. Демков М.И. Об отношении науки к жизни // Наука и жизнь.–1890.–№5. – С.50–63.
4. Демков М.И. О задачах русской педагогики// Русская школа.–1892.–№3–8.

5. Демков М.И. Педагогические гипотезы и теория, их историческое и современное значение // Педагогический сборник. – 1900. – №4–6.
6. Демков М.И. Педагогические правила и законы// Педагогический сборник.– 1899. – №8–9.
7. Демков М.И. Педагогическая и философская подготовка учителей средних учебных заведений // Русская школа.–1901.–№2.– С.150–178.
8. Демков М.И. Педагогические статьи для ученической библиотеки Глуховского учительского института от автора. – Глухов, 1892. – 215 с.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы сущности и составляющих педагогического мастерства, раскрытых в научно–педагогических трудах преподавателя Глуховского учительского института 1874–1917 гг. М.И.Демкова. Раскрыта специфика взглядов образовательного деятеля на направления педагогического мастерства.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, искусство осуществления педагогической деятельности, компоненты педагогического мастерства, направления педагогического мастерства, энциклопедизм, педагогическая техника, педагогический такт.

Summary

The questions of the essence and constituents of pedagogical skillfulness, exposed in the scientific pedagogical works of Hlukhiv teaching institute teacher M.Demkov are investigated in the article. The specific opinions of the educational figure concerning the pedagogical skillfulness are exposed in the article.

Keywords: pedagogical skillfulness components, encyclopaedism, pedagogical technique, pedagogical tact.

УДК 378

О.М. Сухойваненко

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито основи концептуального підходу до технологізації підготовки вчителів трудового навчання. Підкреслено, що узгодження технологічного і задачного підходів сприяє найбільш ефективній реалізації процесу формування майбутньої професійної діяльності вчителя.

Ключові слова: технологічний підхід, педагогічна технологія, вчитель трудового навчання.

У наш час виникає проблема удосконалення підготовки спеціаліста, становлення його як професіонала, який не тільки глибоко знає комплекс предметів, що вивчаються у школі, але й легко орієнтується в новітніх досягненнях, в інноваціях психолого–педагогічної науки, який здатний технологічно проектувати навчально–виховний процес в школі.

Можна відокремити три основних напрямлення досліджень і практичних розробок технологій педагогічної світи: по–перше, фундаментальні дослідження основ технологізації навчання учительських кадрів; по–друге, розробка конкретних технологій навчання спеціалістів в педагогічних навчальних закладах; по–третє, створення авторських моделей технологій навчання по окремим дисциплінам.

Аналізуючи публікації з проблем удосконалення підготовки вчителів, можна зробити висновок, що найбільш ефективним є технологічний підхід – «радикальне оновлення інструментальних та методологічних засобів педагогіки і методики при умовах збереження наступності в розвитку педагогічної науки і практики» (В. Монахов).

Більшість дослідників співставляють технологічний підхід з процесом навчання (В. Монахов, В. Беспалько та ін.), але, як відмічають (О. Бондаревська, В. Сластенін та ін.) його можна використовувати для формування властивостей особистості. Технологічний підхід до формування професіонального спеціаліста в реальному навчальному процесі вищого закладу освіти є як теоретичним орієнтиром у дослідженнях, так і частиною педагогічної науки, яка вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання, а також, яка проектує педагогічні процеси.

Технологічний процес повинен виступати в двох функціях: 1) для побудови навчального процесу і аналізу стану педагогічної системи, яка орієнтована на професійне ставлення майбутнього